

GTK:N KALLIOPERÄ- TUTKIMUKSET SAVOSSA 2018 – 2022, LOPPUKATSAUS

Virtuaalitupailta 30.8.2022

Perttu Mikkola

ESITYKSEN SISÄLTÖ

- Mikä on Geologian tutkimuskeskus?
- Mihin nyt päättyneet tutkimukset liittyivät ja mitä niillä haettiin
- Pari geologista perusasiaa
- Alueen kallioperän kehitys lyhyesti
- Kysymyksiä ja vastauksia

MIKÄ GTK ON? 1/2

- Valtion tutkimuslaitos
  - GTK ei ole lupaviranomainen
- Työ- ja elinkeinoministeriön alainen
- Toimii koko maassa
  - Toimipisteet: Espoo, Kuopio, Kokkola, Outokumpu, Rovaniemi
- Lain mukaan: “tavoitteena on luoda ja ylläpitää kansainvälisesti korkeatasoista tieteellistä geologian alan tietoa ja osaamista sekä tuottaa innovaatioita yhteiskunnan ja elinkeinoelämän tarpeisiin.”

MIKÄ GTK ON? 2/2

- Noin 420 henkilötyövuotta
- Budjetti noin 45 miljoonaa € vuosi
  - 65 % valtion budjetista
  - 35 % muista rahoituslähteistä
    - EU, ulkomaan vientiprojektit, yksityiset yhtiöt, Suomen akatemia, TEKES, kunnat, maakuntaliitot.....
- Ylläpitää valtakunnallista geotietovarantoa
  - Tulkittu tieto pääosin vapaasti jaossa, havaintoaineisto myyntitavaraa

MIKSI TÄMÄ ALUE VALITTIIN?

- Perustiedon parantamiseksi
- Kahden erityyppisen malmimaailman rajamaata
  - Lännessä Kotalahti tyyppinen nuorempi
    - Pääasiassa nikkeliä
  - Idässä Outokumpu tyyppinen vanhempi
    - Pääasiassa kuparia
  - Kumpaa välialue on? Vai onko jotain muuta?
- Grafiitin olemassa olo alueella oli varma tieto
  - Koska se varmuudella tiedettiin sen suhteen ei tehty mitään

Kumman tyypin ympäristö
vai jotain ihan muuta?

Kotalahittityypisiä malmeja

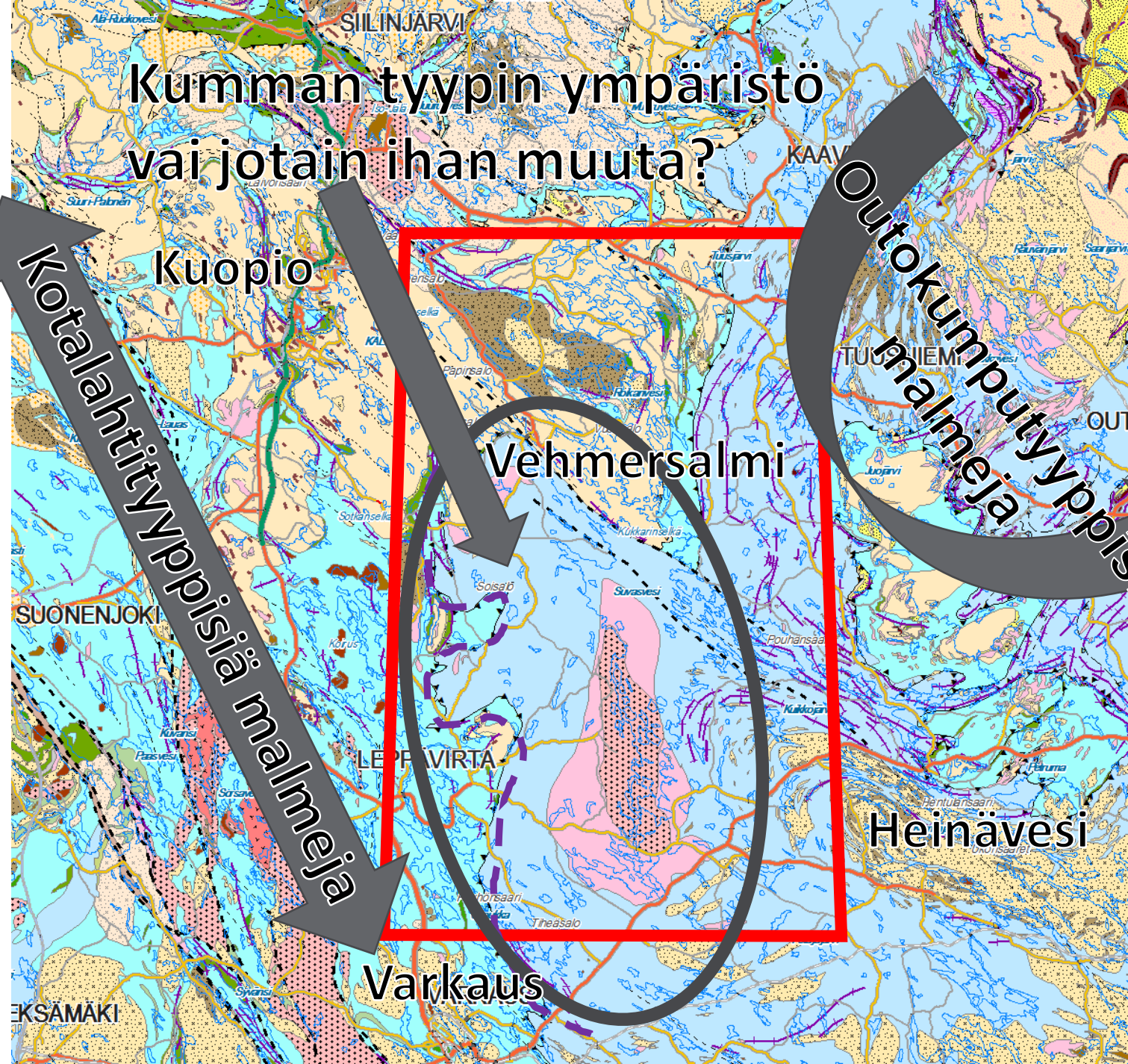
Outokumpu-tyypisiä malmeja

Kuopio

Vehmersalmi

Heinävesi

Varkaus

ISOT TAVOITTEET

- Päivitetty kallioperäkartta ja –tieto alueelta, sitten arvio onko malmeja vaiko eikö
  - Aineisto hyödyksi myös maalämmön, kiviainesten ja kalliopohjaveden laadun alueellisissa tarkasteluissa
- Vastaus kysymykseen: Mihin geologiseen maailmaan Leppävirta-Vehmersalmi väli kuuluu?
- Parempi ymmärrys alueen kallioperän kolmiulotteisesta rakenteesta

MITÄ (KALLIOPERÄ)GEOLOGIA ON?

- Geo = maa, logia = oppi jostain
- Planeetan kokoisia asioita
  - atomien vuorovaikutusta
- Tiedettä tieteen vuoksi
  - pakollista yhteiskunnan ylläpidolle
- Äärettömän mielenkiintoista ja selkeää
  - pääosalle ihmisistä käsittämätöntä

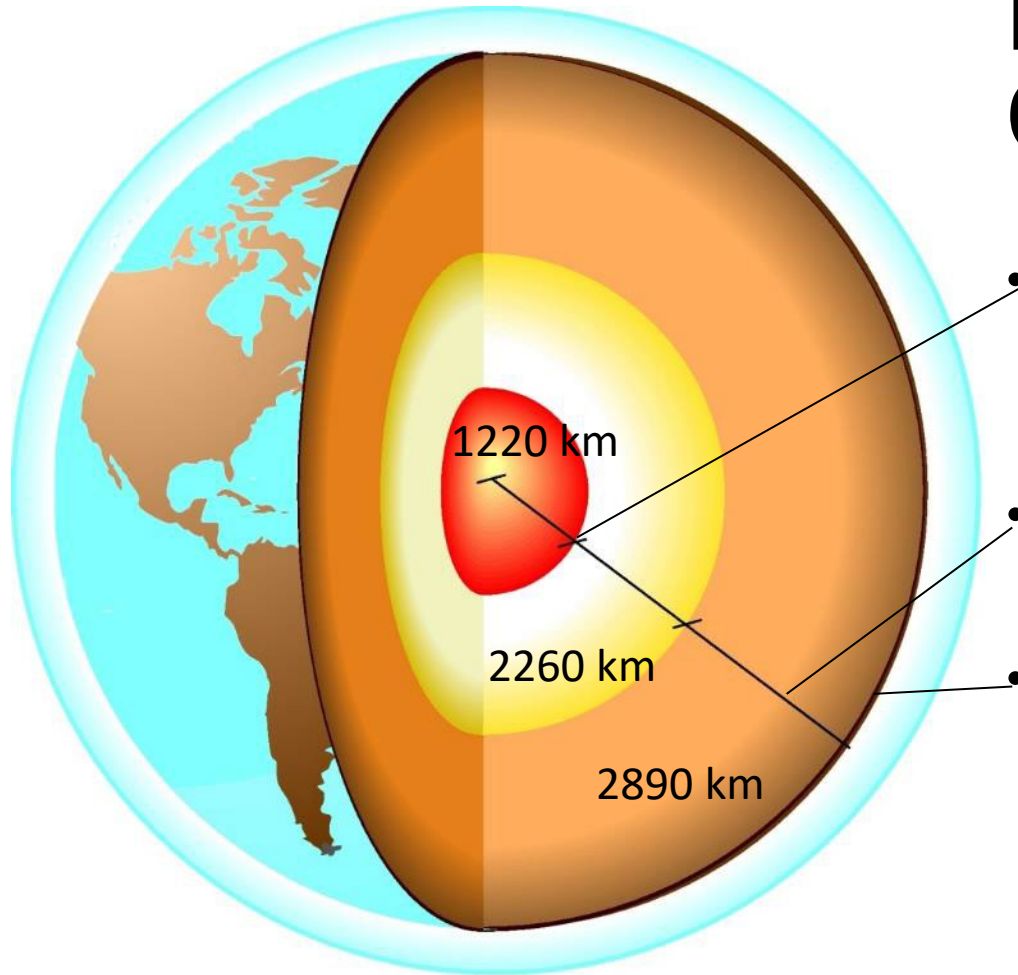
GEOLOGINEN AIKA?

”Emme havaitse jälkeäkään
alusta, emmekä
aavistustakaan lopusta”

James Hutton

Modernin geologian isä

MAA ON HÄMMENTÄVÄN OHUTKUORINEN PALLO

- Rauta-nikkeli ydin

- Kiinteä sisäydin 1220 km
- Nestemäinen ulkoydin 2260 km

- Vaippa (mantteli) 2890 km

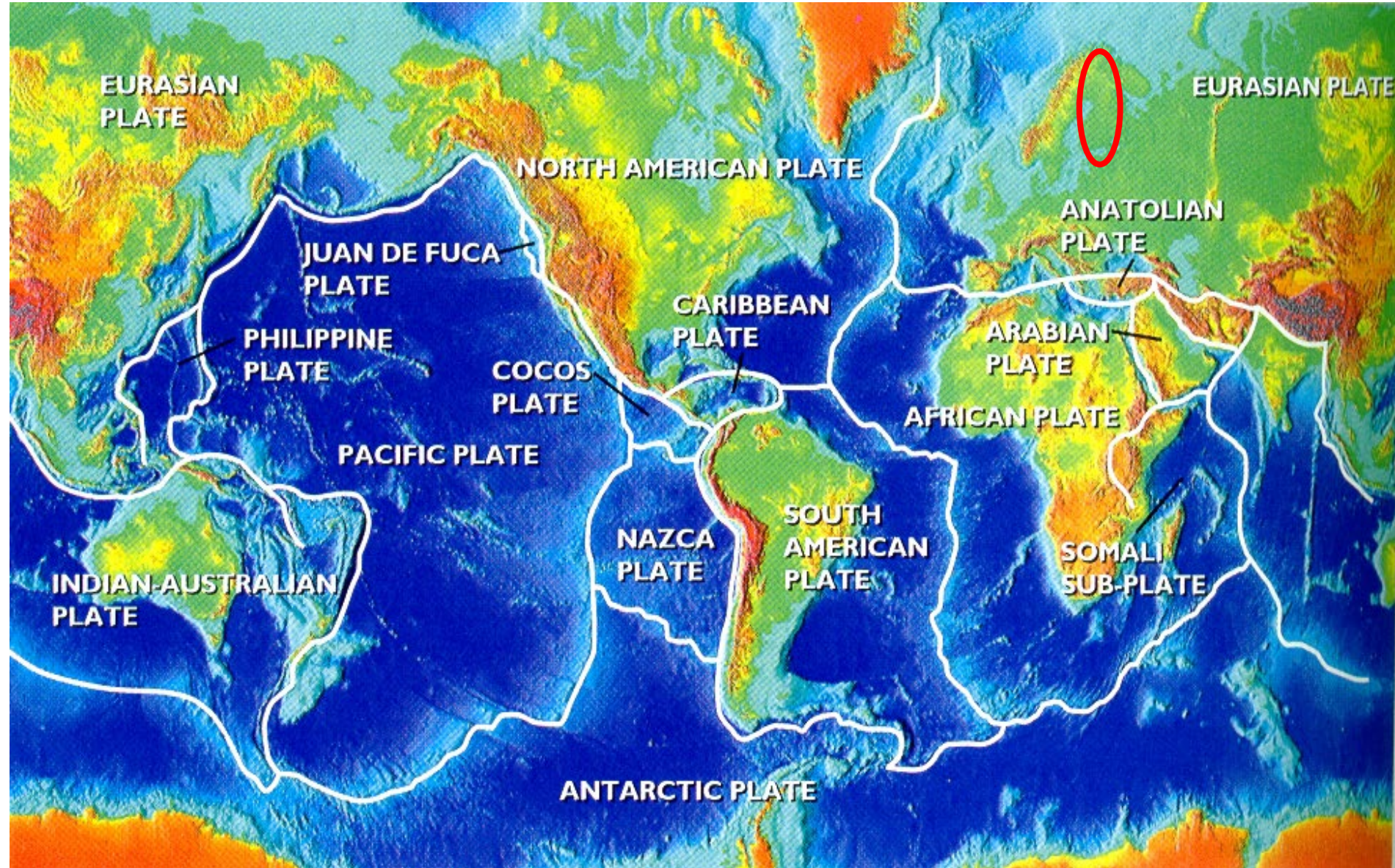
- Kiinteää kiviainesta

- Mannerkuori

- Valtamerillä ~6 km
- Manneralueilla ~40 km
- Näillä kahdella hyvin erilainen koostumus joka selittää monia geologisia ilmiöitä

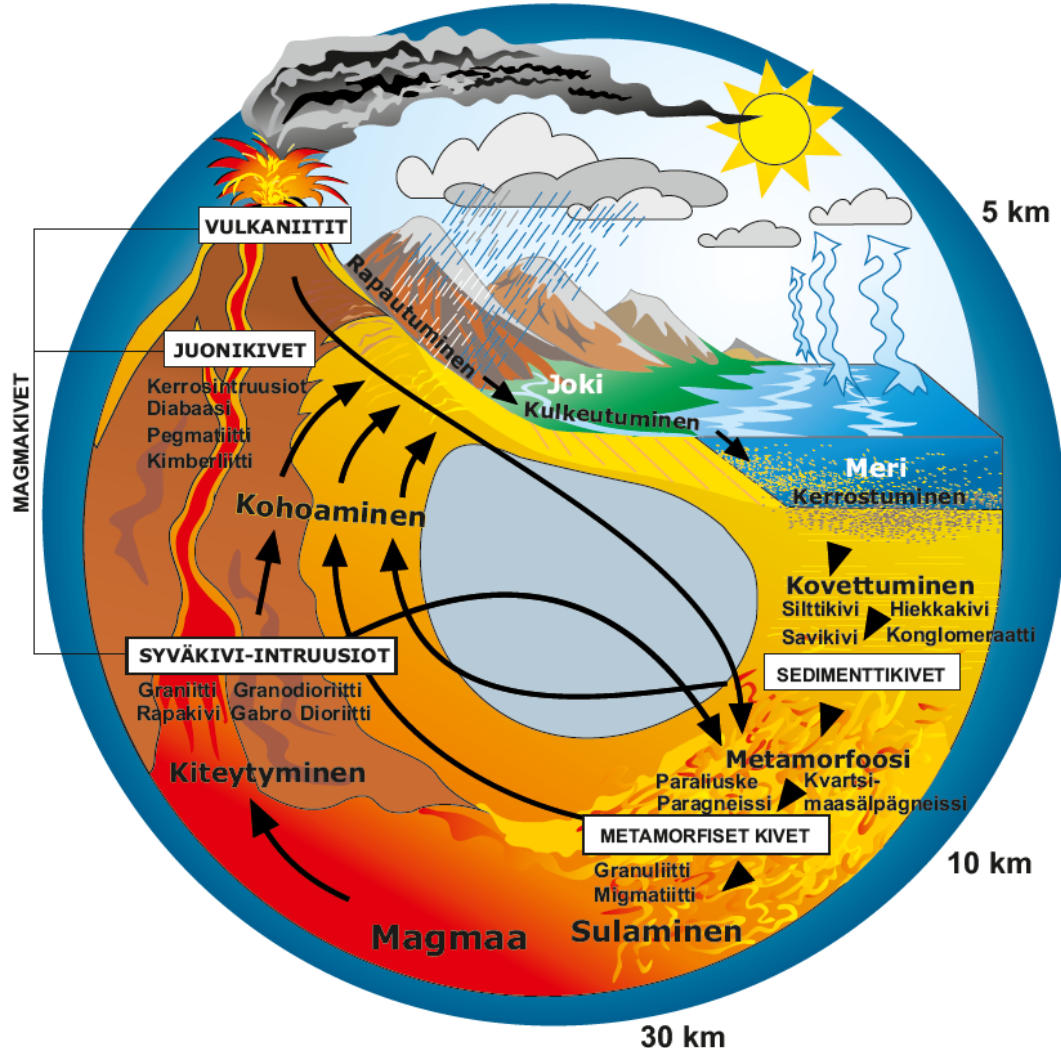

Manner- ja merilaatat

AINEEN SUURI KIERTOKULKU

- Ihmisillä on kiire, kivillä ei
- Yhdistelmä tapahtumia maapallon sisällä ja pinnalla
- Tämän päivän merenpohjan savi on huomisen vuoristo (ja päinvastoin)

JÄRJELLÄ JA VASARALLA (SEKÄ KALLIILLA KONEILLA)

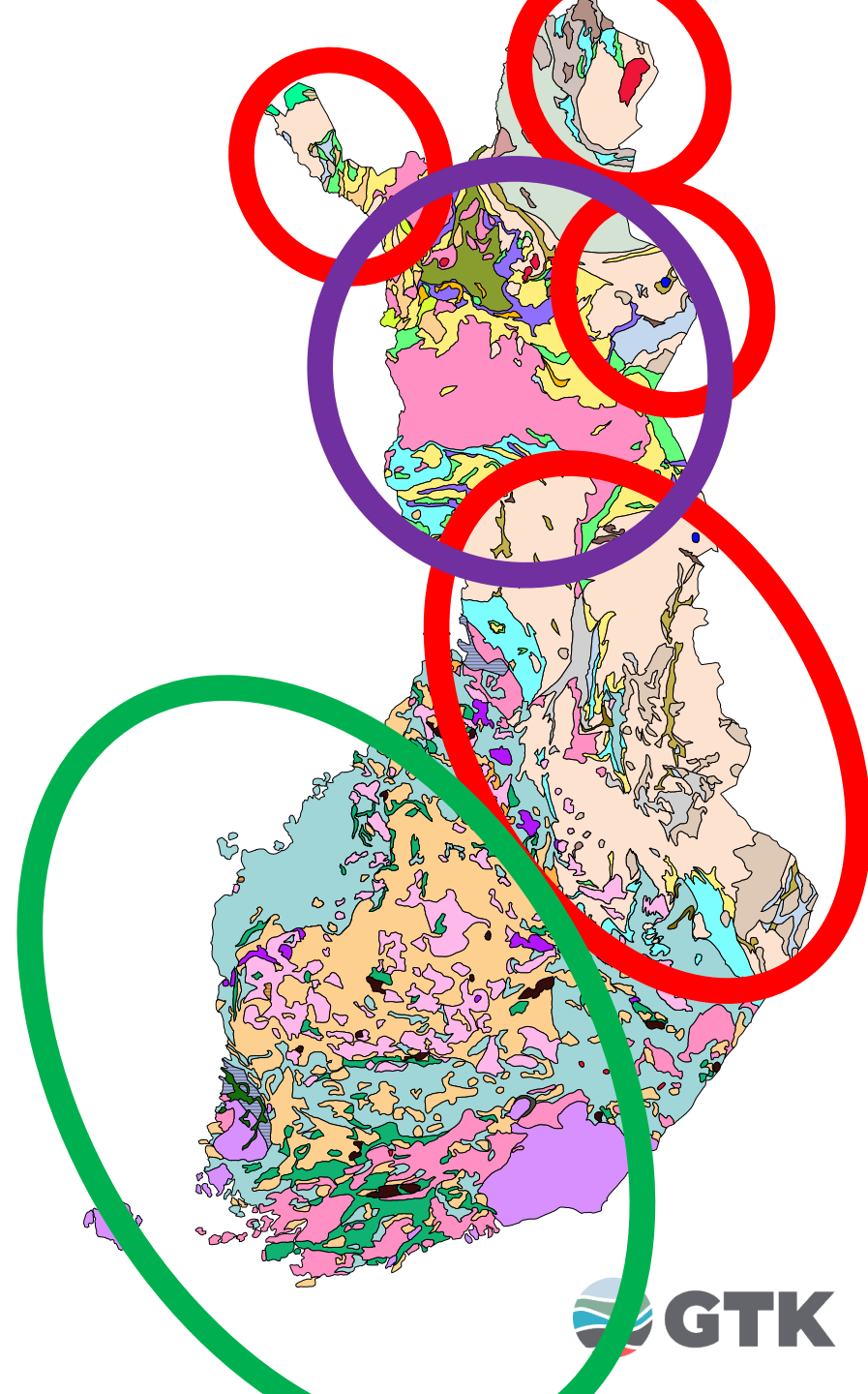
- Maastotyö edelleen 1. edellytys, näyte ilman tietoa paljastumalta on arvoton
- Kivien ja sen mineraalien koostumus, niiden tiheys, magneettisuus, sähkönjohtavuus, mikroskooppiset rakenteet, kaikki kertovat jotain

SUOMEN KALLIOPERÄ

- Pääjako kolmeen
  - Itä- ja Pohjois-Suomi
    - Ikä yli 2 500 miljoonaa vuotta
    - Graniittien sukulaisia
    - Vähäisiä tulivuorijäänteitä
  - Keski-Lappi
    - Noin 2000 miljoonaa vuotta
    - Tulivuorikiviä
    - Vanhoja hiekkoja
  - Etelä-Suomi
    - Alle 2000 miljoonaa vuotta
    - Merenpohjan kerrostumia
    - Tulivuorikiviä
    - Nuorempia graniitteja

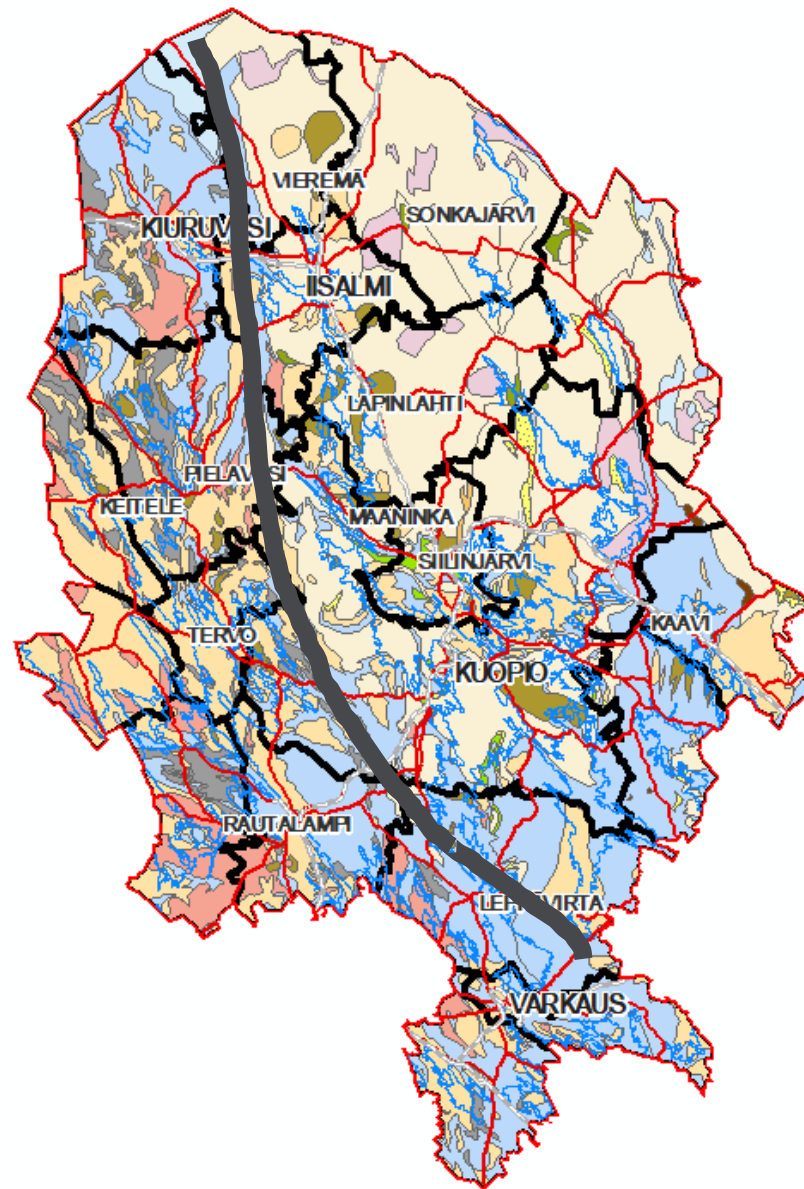
GTK kallioperätutkimukset Savossa 2018 - 2022 / Perttu Mikkola

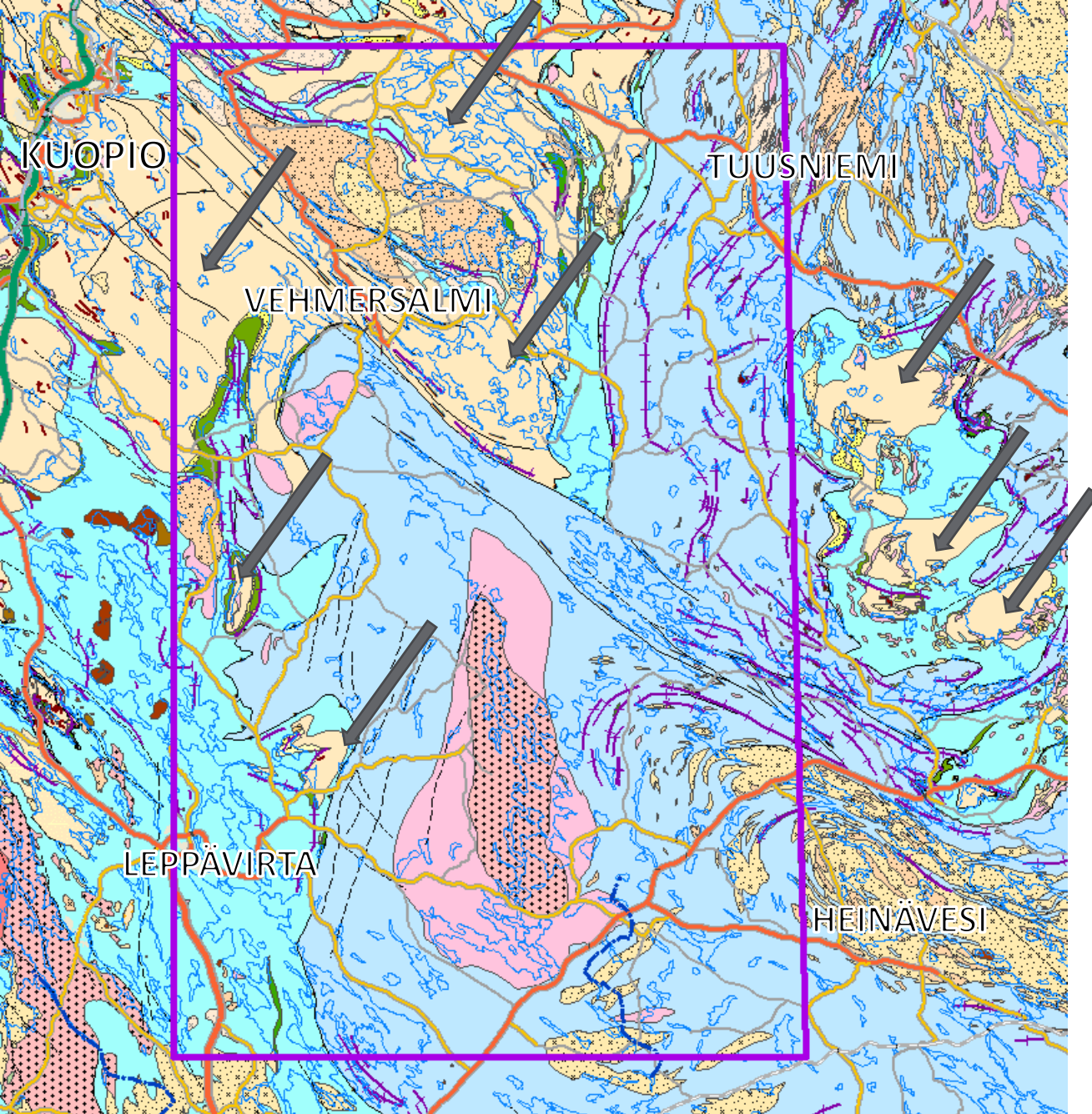

SAVON KALLIOPERÄ

- Kuopiosta pohjoiseen ja itään vanhinta Suomea
- Länsi osat kallioperältään Etelä-Suomea eli nuorinta Suomea

ITÄ-SUOMEN VANHA MANNER

- Kuopio-Vehmersalmi-Riistavesi
- Lisäksi pieniä ikkunoita nuorempien kivien keskellä
- Pääosin graniitin sukulaisia
- Ikä yli 2650 miljoonaa vuotta
- Tulos näiden osalta: Leppävirran alueen "ikkunat" jatketta pohjoisempana olevalle kokonaisuudelle.

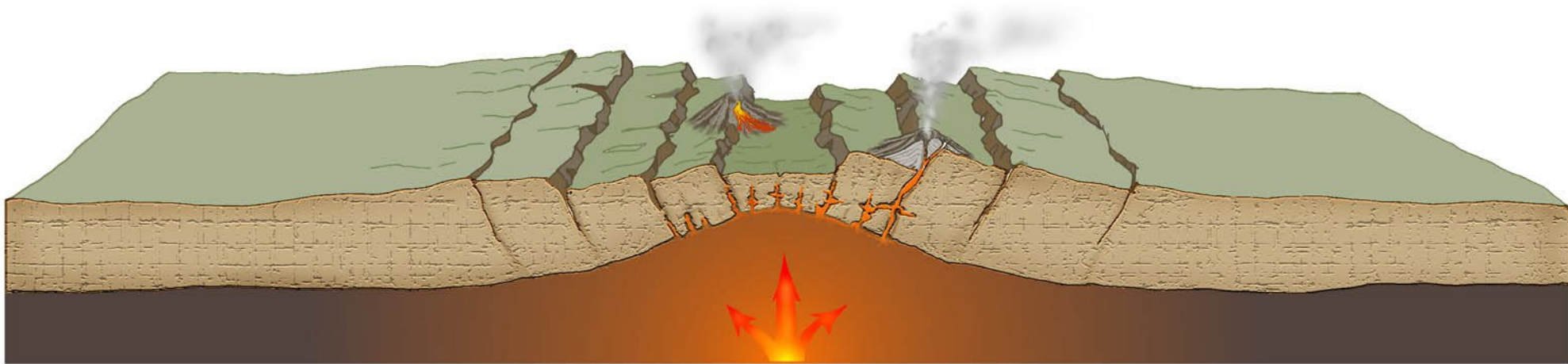

Vanhan mantereen yli 2700 miljoonaa vuotta vanhoja graniitin sukulaisia (nykyään gneissejä)

2500 miljoonaa vuotta sitten lämpenevä
mannerkuori alkaa venyä ja rakoilla

Syvältä vaipasta kumpuaa
kuumempaa ainesta

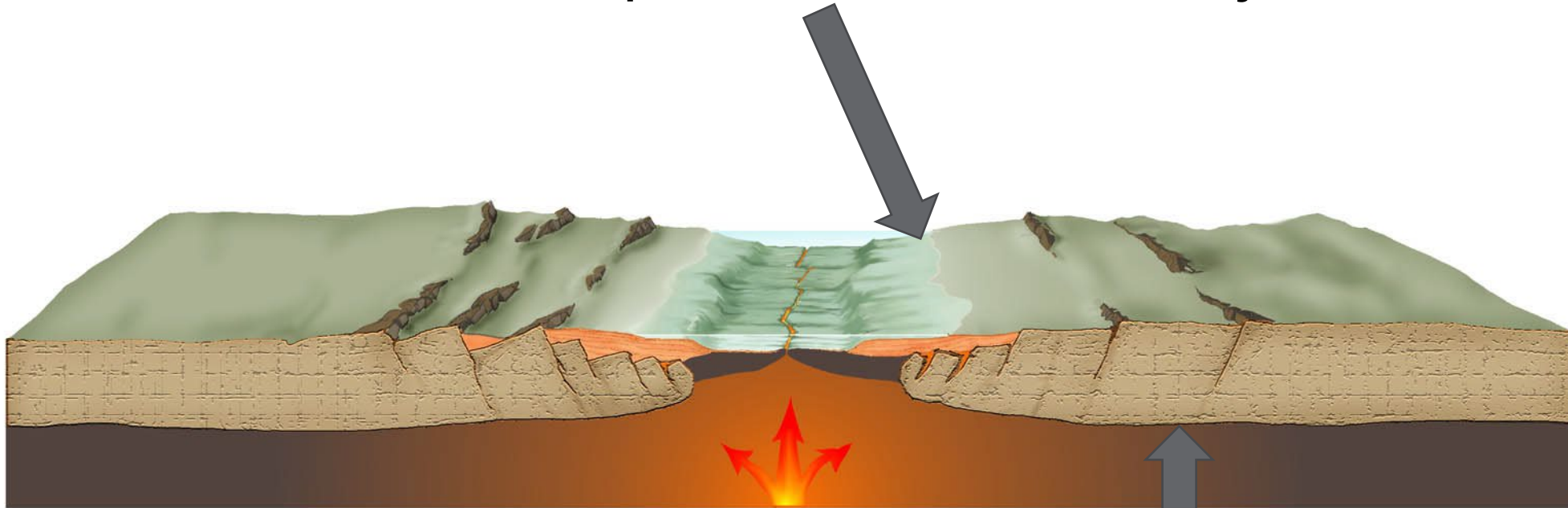

SIILINJÄRVEN KARBONATIITTI

- Karbonatiitti, harvinainen magmaattinen kalkkikivi
  - “Normaali” kivi rakentuu pääosin piin oksideista
- Karbonatiitit mantereen repeämisvyöhykkeissä, niiden alkuvaiheessa
  - Nykyään Itä-Afrikan hautavajoamassa
- Maailman mitassa todellinen harvinaisuus ikä+koostumus yhdistelmänsä takia
  - Pääosa vastaavista yli 2000 miljoonaa vuotta nuorempia

Venymisen jatkuessa muodostuu matala/-ia
meriallas/-taita, joiden rantavyöhykkeeseen
kerrostuu puhtaita kvartsihieikkoja

Hitaasti venyvä ja ohentuva
vanha manner

**Noin 2300 miljoonaa vuotta vanhoja
rantasora**

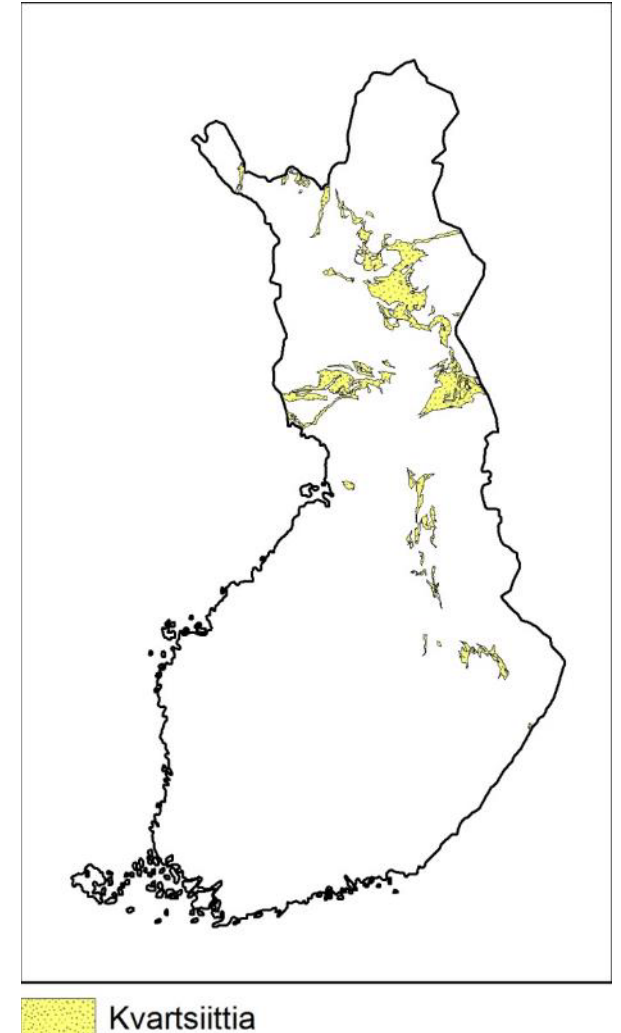
Noin 2300 miljoonaa vuotta vanha kvartsirikas rantahiekka, nykyään kvartsiitti

VANHAT RANTAHIEKAT

- Epäjatkuva ketju Leppävirralta Enontekiölle
- Kasvillisuuden puuttuessa eroosio paljon nykyistä voimakkaampaa
- Alun perin matalaan mereen tai sen rannalle kerrostuneita
  - Paikoin nähtävissä aallonmerkkejä
- Osa koostuu lähes pelkästään kvartsista
  - Metamorfoituneet kvartsiiteiksi
    - Kestää hyvin kulutusta, siksi kohollaan
  - Koli, Tahko, Vuokatti, Ruka tätä ryhmää

Jossain vaiheessa hiekkojen päälle purkautuu
vaipasta kumpuavaa laavaa

Syvältä vaipasta kumpuaa kuumempaa ainesta,
joka sulaa ja tunkeutuu kallioperän rakoihin.

**Hyvin säilynyt
"tyynylaava" joka
syntynyt merenalaisessa
purkauksessa n. 2050
miljoonaa vuotta sitten**

**Tummat juovat ovat
matkalla maanpinnalle
kallioperän rakoihin
jäähmettyntä kivisulaa.**

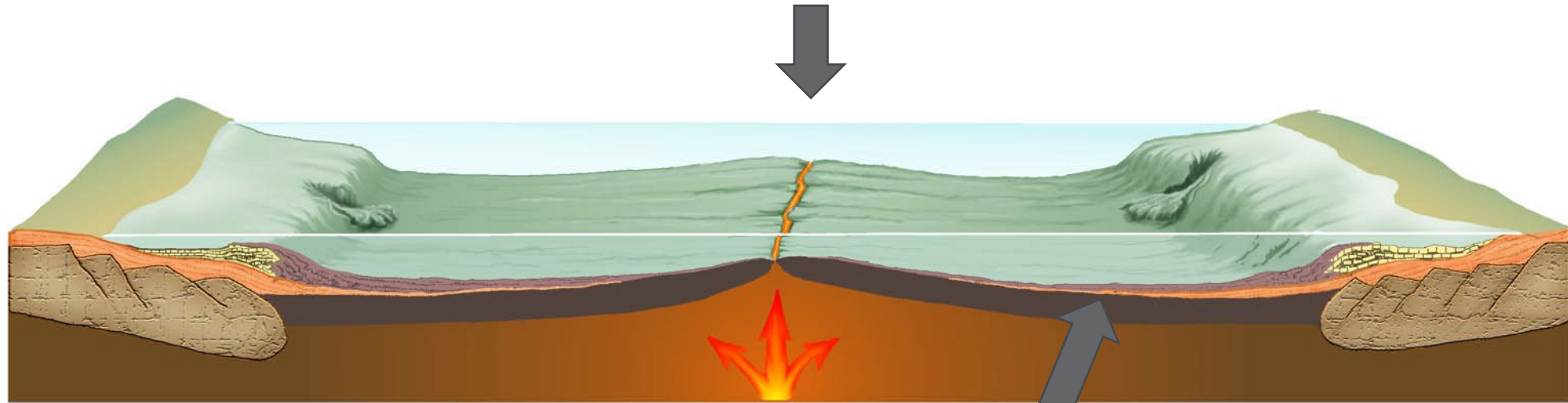

**Usein alkuperäiset polveilevat
muodot ovat puristuneet
maankuoren kappaleiden
törmätessä yhdensuuntaiseksi
levyiksi.**

Mantereen repeämisen edetessä muodostuu keskiselänne ja alkaa syntyä merellistä mannerlaattaa

Syvempään mereen kerrostuu savipitoisempia sedimenttejä, rantahiekat jäävät niiden alle.

Osassa kerroksia runsaasti hiiltä joka kiteytyy myöhemmin grafiitiksi.

OUTOKUMPU TYYPPISET MALMIT

- Alunperin merellisen mannerkuoren kappaleita, joiden koostumusta fluidit (=nesteet) ovat korkeassa paineessa ja lämpötilassa muuttaneet
- Kallioperän siirrosten takia vaihtelevan kokoisina (1m => 10km) kappaleina päälle kerrostuneissa savissa
- Ei merellisen kuoren kappaletta, ei malmia, mutta merellisen kuoren kappaleista suurin osa ilman malmia

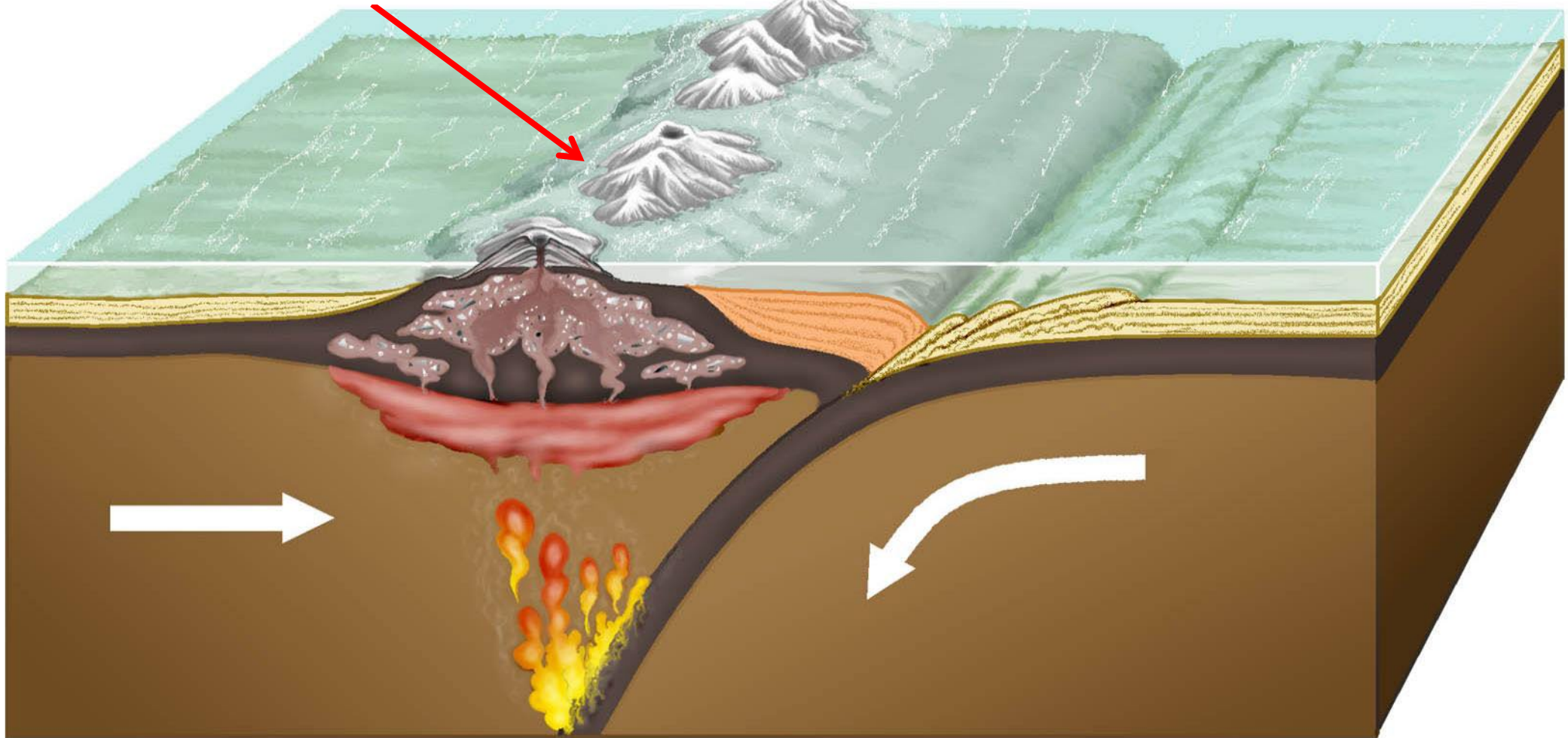

SAARIKAAREN TÖRMÄYS

- Noin 1910 miljoonaa vuotta sitten lännestä liikkuva saarikaari (nykyinen Keski-Suomi) törmää vanhaan mantereeseen
- Repeämisen yhteydessä ja myöhemmin merenpohjalle kerrostuneet sedimentit
  - Työntyvät osin itään vanhan mannerkuoren päälle
  - Hautautuvat suurelta osin niin syväälle että alkavat sulaa (lämpötila 650–700°C)

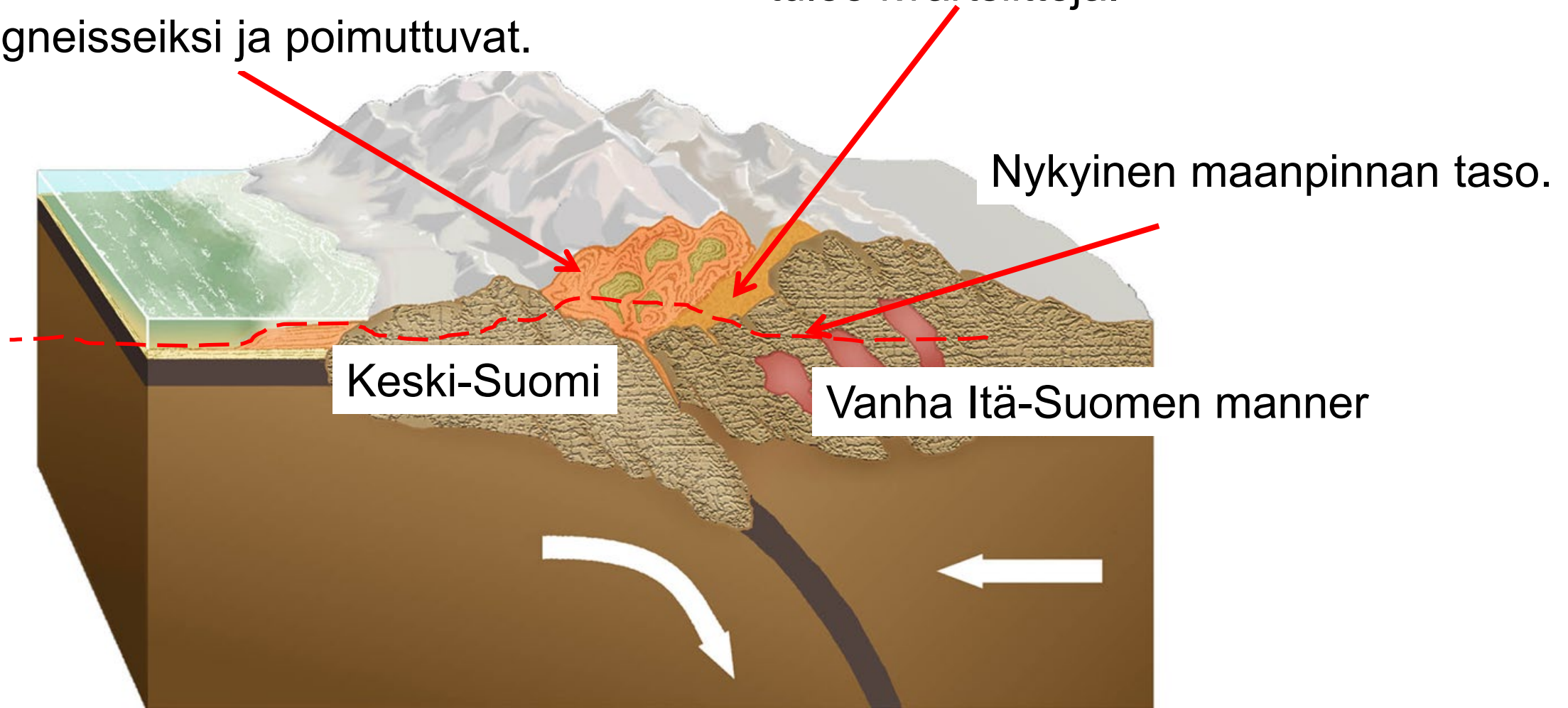
Lännestä lähestyvä saarikaari,
josta muokkautuu myöhemmin
Keski-Suomen kallioperä.

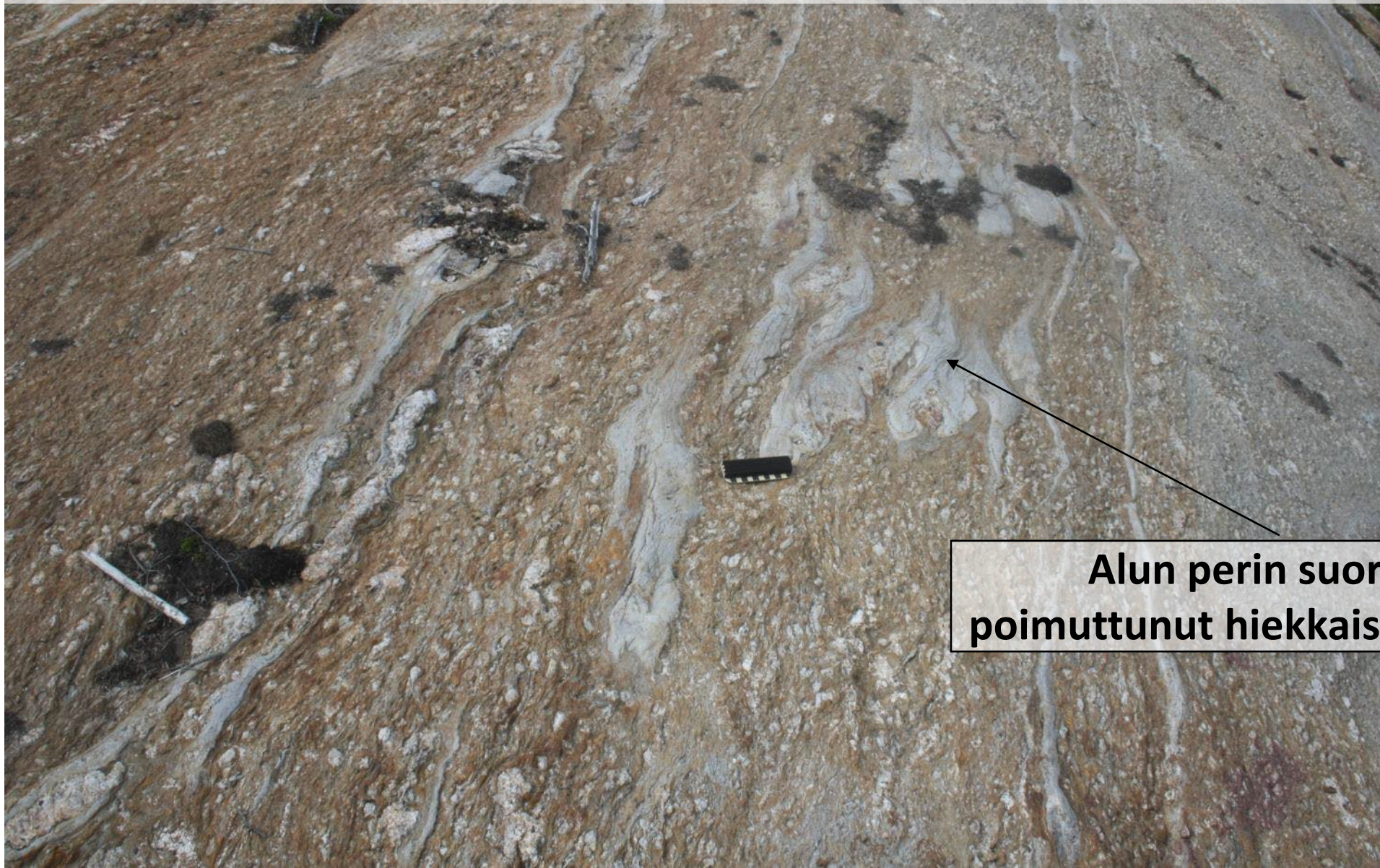
Syvempään veteen kerrostuneet savet metamorfoituvat paragneisseiksi ja poimuttuvat.

Rantavyöhykkeen kvartsihiekoista tulee kvartsiitteja.

Deformoitunut 1950 miljoonaa vuotta sitten meren pohjaan kerrostunut savirikas sedimentti, nykyään ”paragneissi”

**Alun perin suora, nyt
poimuttunut hiekkaisempi kerros**

Iso osa muinaisista merenpohjan savista sulanut myöhemmin osittain

Hienorakeisempi ja tummempi
alkuperäinen sedimenttiaines

Vaaleita sulamisessa
syntyneitä graniittisuonia

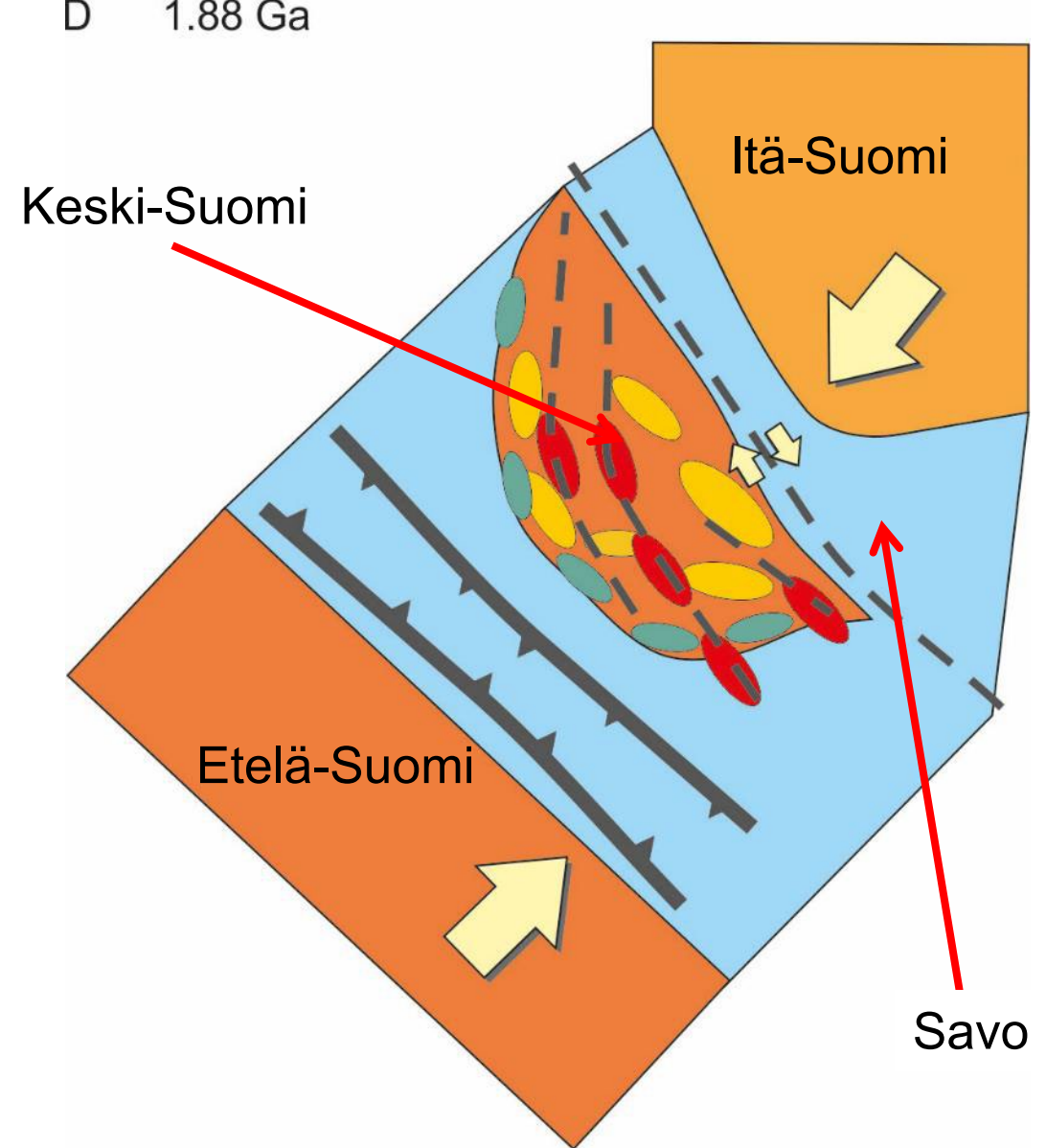
SYVÄKIVIÄ

- Syväkivi = maankuoren sisällä kivisulasta kiteytynyt kivi
- Iältään Savossa pääosin 1880–1870 miljoonaa vuotta
- Osa sulista nousee maapallon vaipasta
- Pääosa sulista muodostuu mannerkuoren alaosissa
- Heijastelevat tapahtumia nykyisen Kangasniemi-Tampere-Pori linjan eteläpuolella

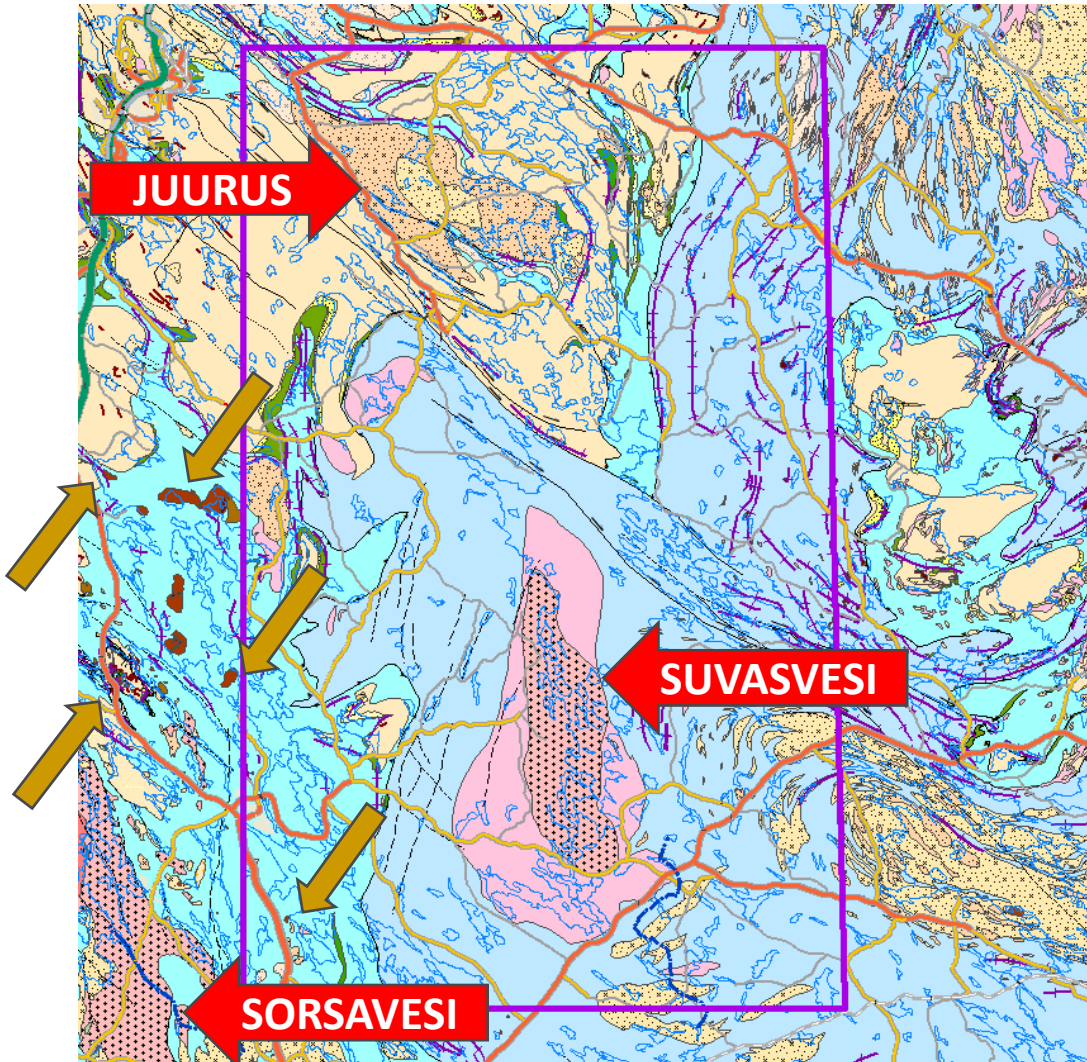

1890 – 1880 miljoonaa vuotta sitten

- ”Etelä-Suomi/Keski-Ruotsi” lähestyy etelästä ja lopulta törmää Keski-Suomeen
- Andien tyyppinen vuoriketju Kangasniemeltä kohti Ruotsia
- Keski-Suomen alueelle runsaasti syväkiviä
- Tilanne ”rauhottuu” kun Etelä-Suomi törmää Keski-Suomeen
- Edellinen törmäysarpi repeilee Raahesta Laatokalle ulottuvalla linjalla

KIVISULAA SYVÄLTÄ JA VÄHEMMÄN SYVÄLTÄ

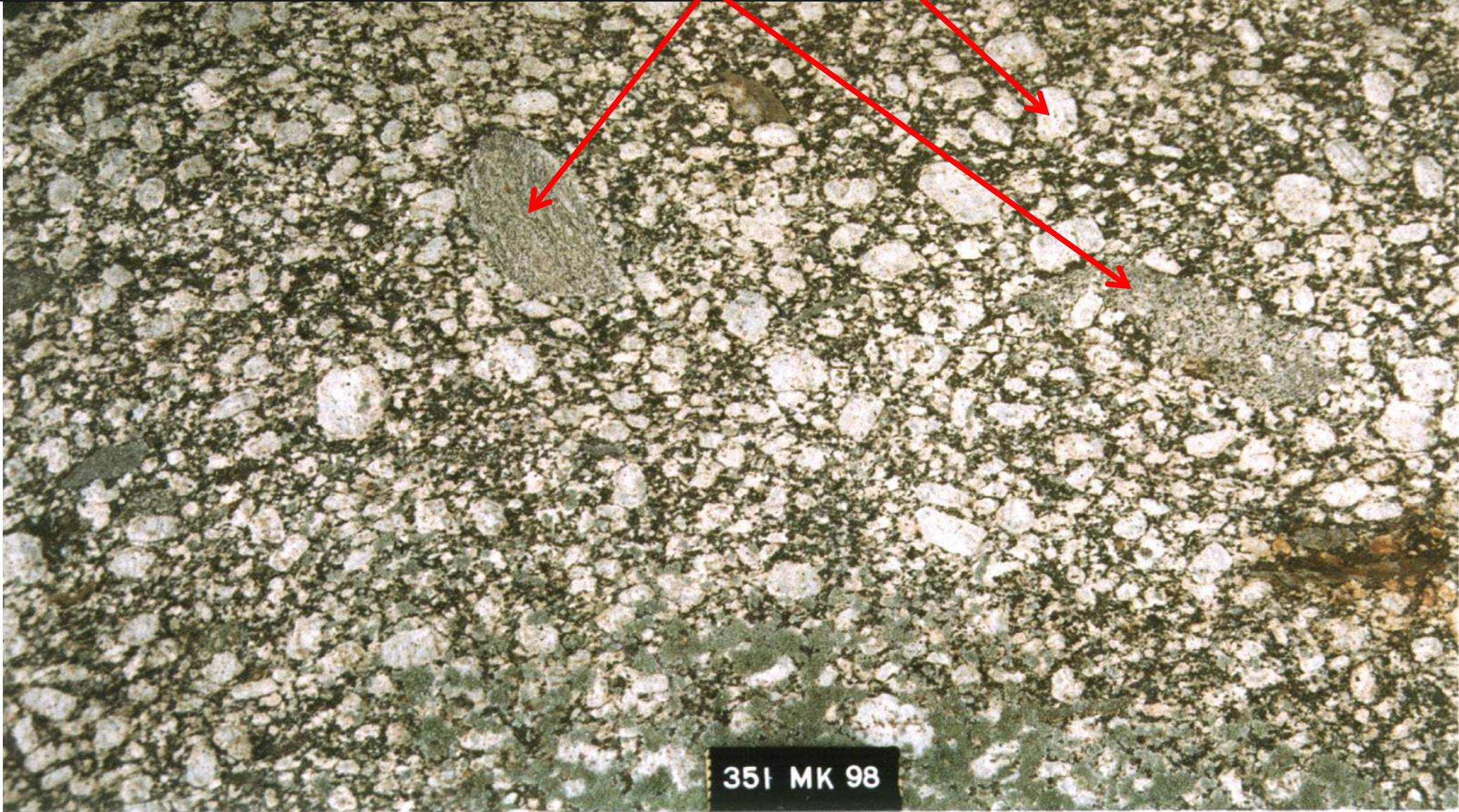
- Suuret maankuoren siirrokset hyviä nousukanavia kivisulalle
- Pieniä merkkejä kaikkialla
- Juuruksen, Suvas- ja Sorsaveden rantakalliot
  - Alunperin vanhemman mannerkuoren sulia
- Kotalahden alueen malmit
  - Pienempiä, sulat maapallon vaipasta
  - Monessa on malmi, vielä useammassa ei
  - Kapea nauha Paukarlahdelta Varkauteen
    - (Oikeastaan Raahesta Laatokalle)

Porfyyrinen graniitti Sorsakoskelta

-Kalimaasälpä muutaman sentin hajarakeina

-Vanhempia kiviä eri kokoisina sulkeumina

351 MK 98

Suvasveden graniittia

Nuorempi graniittinen suma (vaalea) on tunkeutunut vanhemman kiven rakoihin ja kiteytynyt siihen. Tällöinen on tyypillisin mahdollinen tuusniemeläinen kallio.

Kotalahti tyypisten malmien isäntäkivet (gabrot) ovat graniittia tummempia ja usein niiden leikkaamia (vaaleat osueet).

KALLIOPERÄN MYÖHEMMÄT VAIHEET

- Pääasiassa rauhallista kulumista ja tasoittumista viimeiset 1850 miljoonaa vuotta
- Orinoro, Vehmersalmi-Karvio vesistölinja, kaikki muut kaakko-luode suuntaiset kapeat vesistöt/suot
  - Painanteet syntyneet vanhoihin siirros-vyöhykkeisiin joiden kivilajit rikkonaisia
  - Samaa porukkaa kuin Kainuun Hiidenportit, Lapin Korouoma, Tampereen Helvetinkolu ja moni muu.....
- Ja toki Suvasveden meteoriittikraatteri(t)

KALLIOPERÄ TIIVISTÄEN

- Pohjoisessa vanhaa mannerta, etelämpänä pieniä ikkunoita siihen
  - Graniitteja sen sukulaisia, >2650 miljoonaa vuotta
- Vanha manner repeää ja meriallas aukeaa
  - Merenpohjaan kerrostuu sedimenttejä, pääosa Tuusniemeä, Heinävettä, Leppävirtaa
- Keski-Suomi törmää Itä-Suomeen 1910 miljoonaa vuotta sitten
- Etelä-Suomi asettuu paikalleen 1880 miljoonaa vuotta sitten
  - Graniitteja asettuu vanha törmäyssauman läheisyyteen

ISOIN AVOIMEKSI JÄÄNYT KYSYMYS?

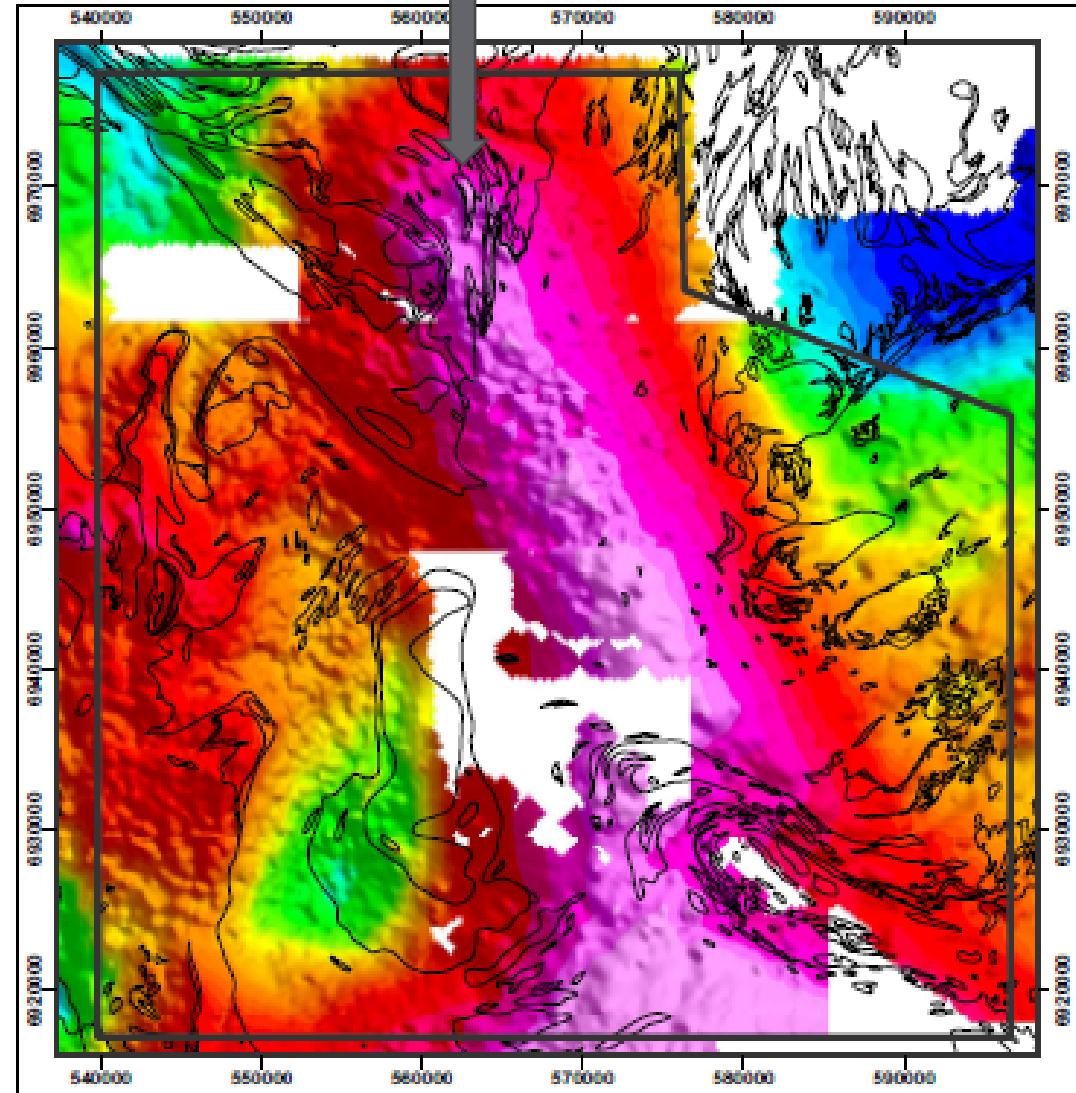
- Heinävedeltä Tuusniemelle ulottuva 10 km leveä, 60 km pitkä voimakkaamman painovoiman alue
- Asialle ei mitään selitystä pintakivissä
- Painovoima poikkeaman suunta eroaa pinnalla havaittavista rakenteista
- Mallinnuksen perusteella ei pitäisi olla kovin syvällä, ehkäpä tähän vielä kairauksella palataan?

PAINOVOIMAKARTTA

- Musta viiva = kivilajiraja
- Vihreä = heikko painovoima
- Punavioletti = voimakas painovoima

Täällä kivilajirajat ja painovoiman voimakkuus vaihtelu risteävät, mikä on epätavallista

3D-MALLI

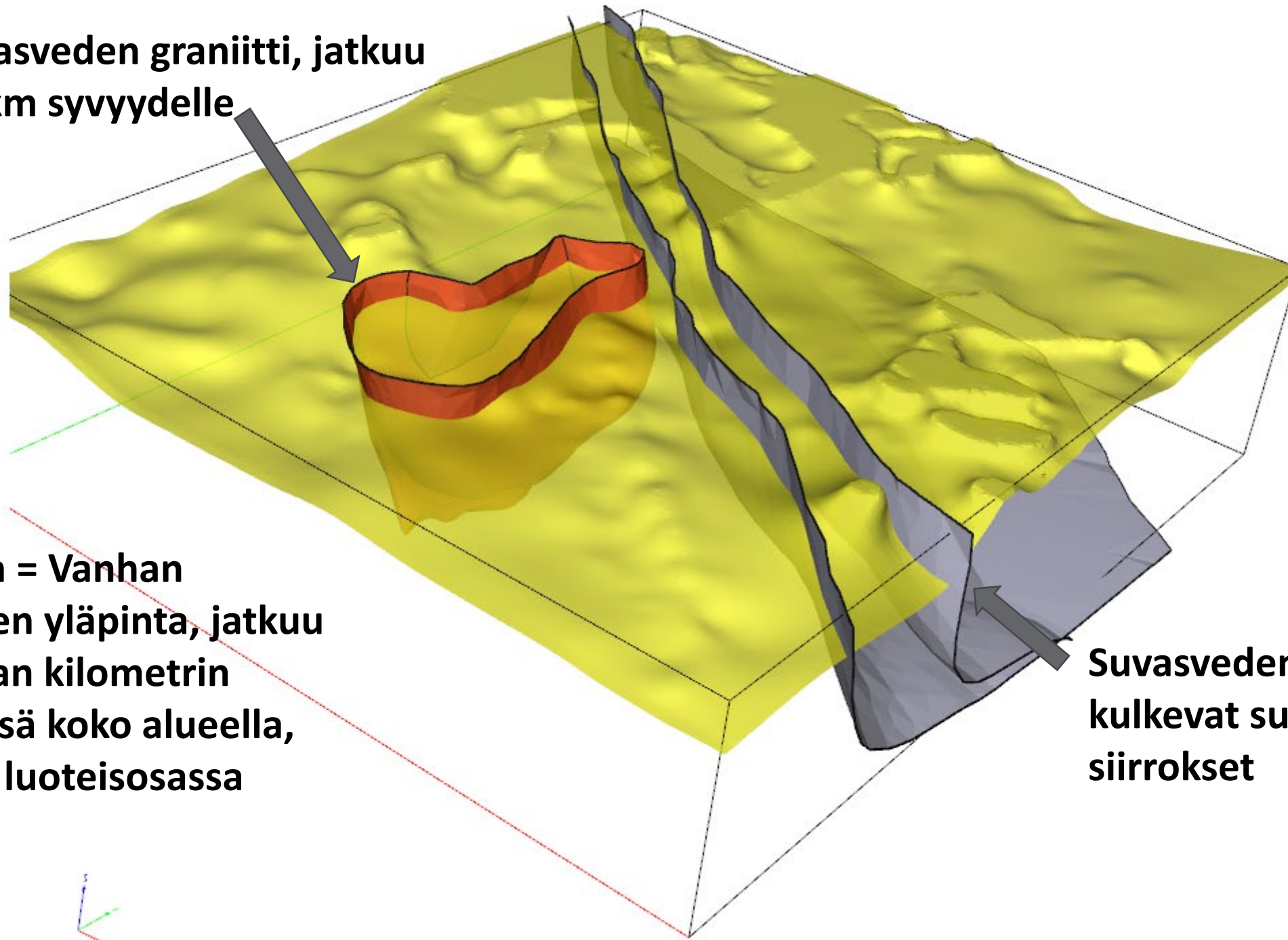
- Alueen kallioperä mallinnettiin 10 km syvyyteen
- Perustuu pitkälti painovoimamittauksiin
  - Voimakkaampi painovoima => alla tiheämpiä kiviä
- Mutta myös pinnalta havaituista rakenteista voidaan päätellä miten kivilajit jatkuvat pinnan alla

**Suvasveden graniitti, jatkuu
10 km syvyydelle**

**Keltainen = Vanhan
mantereen yläpinta, jatkuu
muutaman kilometrin
syvyydessä koko alueella,
pinnassa luoteisosassa**

**Suvasveden poikki
kulkevat suuret
siirrokset**

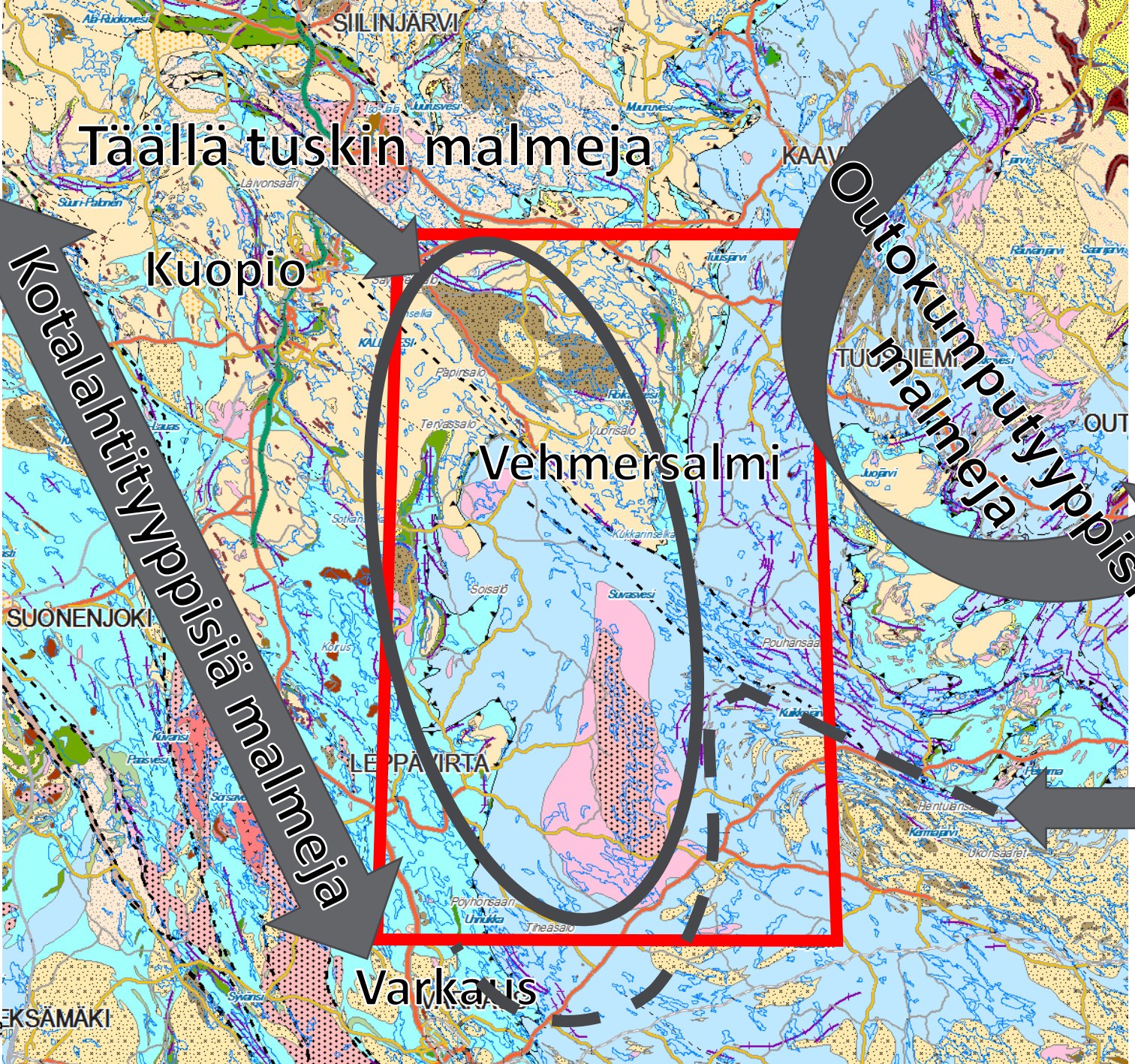

NO MITENKÄS NIIDEN MALMIHOMMIEN KANSSA KÄVI?

- Soisalon pohjoispäähän vaikuttaa jäävän malmimielessä mielenkiinnoton alue
  - Sen paremmin Outokummun kuin Kotalahdenkaan kivet ei jatku tänne

Täällä tuskin malmeja

Kuopio

Vehmersalmi

Varkaus

Kotalahittityypisiä malmeja

Outokumpu-tyyppisiä malmeja

Tässä saumassa saattaisi olla Outokumpu-tyyppisiä malmeja

LINKKIVINKKEJÄ

- www.gtk.fi
  - Tietoa GTK:sta, julkaisuja, karttoja, tietoa malmivaroista
- www.geo-on.fi
  - Suomen maa- ja kallioperän kehitys, ihan perusteita geologisten luonnonvarojen merkityksestä arkipäivällemme
- www.geologia.fi
  - Perustietoa geologiasta suomeksi
- www.tukes.fi
  - Lainsäädäntöä, ajantasaiset valtaukset, varaukset
- Nyt päättyneet tutkimukset:
  - Perttu Mikkola, 040-566 8017, perttu.mikkola@gtk.fi

KYSYMYKSIÄ?

- GTK:n tutkimuksista?
- Alueen kallioperägeologiasta?
- Geologiasta yleensä?